

แนวคิดเรื่องบุญ : การวิเคราะห์เชิงพุทธญาณวิทยา A Concept of Puñña: A Buddhist Epistemological Analysis

พระมหากานต์ กนตสีโล (สมุทรโคตา)

Phramaha Kan Kantasilo (Samutakota)

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: phramahakan@gmail.com

Received November 17, 2024; Revised December 28, 2024; Accepted: December 31, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาแนวคิดญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อวิเคราะห์ญาณวิทยาในการตรวจสอบแนวคิดเรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดเรื่องบุญในพุทธศาสนาเถรวาทมี 2 ลักษณะ คือ (1) บุญในส่วนของการ "เหตุ" ได้แก่ ความดีที่กระทำผ่านการให้ การรักษาศีล และการภาวนา (2) บุญในส่วนที่เป็นผล ได้แก่ สิ่งที่เกิดจากการทำความดี 2) ปอเกิดของความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาทมี 3 แบบ คือ (1) ประสบการณ์นิยมแนวพุทธ (2) เหตุผลนิยมแนวพุทธ และ (3) อัชฌัตติกญาณนิยม 3) การตรวจสอบแนวคิดเรื่องบุญ ด้วยประสบการณ์นิยมพบว่า บุญในระดับทานและศีลนั้นสามารถประสบการณ์ที่ตรวจสอบได้ด้วยอายตนะนั้นเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัด การตรวจสอบแนวคิดเรื่องบุญด้วยเหตุผลนิยมพบว่า เมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย การสร้างเหตุที่ดี เช่น การให้การแบ่งปัน และการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ก็ย่อมส่งผลให้เกิดสิ่งที่ดี โดยเทียบเคียงกันกับว่าเมื่อตนรักตนเอง ก็ไม่ยากให้ผู้อื่นมาทำร้ายตน เมื่อเราไม่ทำร้ายผู้อื่น แต่ช่วยผู้เหลือเกื้อกูลผู้อื่น ผู้อื่นก็ต้องมีความสุข เมื่อผู้อื่นอยากรักษาความสุขนั้นไว้ ก็ต้องรักษาเหตุแห่งความสุข ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่กันและกันสนองตอบมา ส่วนการตรวจสอบแนวคิดเรื่องบุญด้วยอัชฌัตติกญาณจะมีทัศนะที่ระบุว่า ความรู้เรื่องบุญเป็นสิ่งที่ผุดขึ้นภายในบุคคลและสามารถตรวจสอบได้ด้วยตนเอง อัชฌัตติกญาณแบบพุทธนี้ สามารถยืนยันระหว่างกันได้หากบุคคลละนาบความรู้ที่เสมอกัน จากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยเห็นว่า เราไม่ควรพิสูจน์แนวคิดเรื่องบุญด้วยญาณวิทยาแบบใดแบบหนึ่งเท่านั้น แต่ควรพิสูจน์ทั้ง ประสบการณ์นิยม เหตุผลนิยม และอัชฌัตติกญาณ

คำสำคัญ: บุญ; ญาณวิทยา; การวิเคราะห์เชิงพุทธญาณวิทยา

Abstract

This Article aimed to study three objectives: 1) to study the concept of Puñña in Theravada Buddhist philosophy, 2) to study the epistemological theory in

Theravada Buddhist philosophy, and 3) to analyze the epistemological theory in examining the concept of Puñña in Theravada Buddhist philosophy. This thesis employed the documentary research methodology. In the study of the first objective, it was clearly found that the concept of Puñña can be divided into two categories: 1) the casual Puñña; it basically means the good deed done through three kinds of meritorious action, merit acquired by giving, observing the precepts, and mental development, and 2) resultant Puñña; the effect or consequence caused by such good deed. To have proper understanding of both kinds of Puñña, it can help one examines the mentioned concept clearly. In the second objective, it clearly showed that there appears the origin of three kinds of knowledge; empiricism holds that knowledge can be obtained by means of experience, rationalism holds that knowledge can be obtained by means of reasoning and intuitionism holding that knowledge is what is intuited. In the third objective, while examining the concept of Puñña through empirical experience, it is found that Puñña at the level of giving and observing precepts can be verified through the six senses. When verifying the concept of Puñña through rationalism, it is evident that when things happen according to cause and conditions, creating good causes, such as giving, sharing, and refraining from harming others, will naturally lead to good outcomes. This can be likened to the idea that when we love ourselves, we do not want others to harm us. By not harming others and helping them, others will also experience happiness, and to maintain this happiness, they must continue to help and support one another. Finally, when verifying the concept of Puñña through intuitionism, it is understood that knowledge of merit arises from within the person and can be self-verified. This type of knowledge can be mutually confirmed when individuals have the same level of understanding. From this study, the researcher concludes that we should not validate the concept of Puñña using just one type of epistemology. Instead, we should use a tripartite approach, verifying it through empiricism, rationalism, and intuitionism.

Keywords: Puñña; Epistemology; A Buddhist Epistemological Analysis

บทนำ

มีการกล่าวถึงบุญในทุกศาสนา มีข้อสังเกตว่า ความเข้าใจเรื่องบุญของชาวไทยพุทธ มักเน้นการให้ (ทาน) เป็นหลัก โดยลืมอีกสองส่วนคือ ศีลและภาวนา โดยเฉพาะภาวนาเป็นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับบุญขั้นสูง จึงควรทบทวนแนวคิดเรื่องบุญว่าตีกรอบกว้างแคบ ลึกตื้น เพียงใด

คำว่า “บุญ” ถือเป็นหนึ่งในคำสำคัญในพุทธปรัชญา มีพระพุทธพจน์แสดงไว้ว่า “...คำว่า ‘บุญ’ นี้ เป็นชื่อของความสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25

ข้อ 22 หน้า 366) และว่า “การสั่งสมบุญนำสุขมาให้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 118 หน้า 68) ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรศึกษาแนวคิดเรื่องบุญเพื่อให้เข้าใจถึงธรรมชาติของบุญให้เข้าใจในมิติต่างๆ เพราะหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับบุญที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ เป็นหลักปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ที่สามารถเทียบคู่ได้กับชุดไตรสิกขาของพระสงฆ์ แต่คำถามที่น่าสนใจก็คือเราจะรู้ได้อย่างไรว่าการกระทำนั้นเป็นบุญ ปัญหานี้เกี่ยวข้องกับญาณวิทยา ในการตอบปัญหานี้จึงจำเป็นต้องพิจารณาแนวคิดด้านญาณวิทยา ซึ่งเป็นแนวคิดที่ว่าด้วยความรู้ที่ศึกษาใน 4 ประเด็นสำคัญ คือ ธรรมชาติของความรู้ ต้นกำเนิดของความรู้ ขอบเขตของความรู้ และความสมเหตุสมผลของความรู้ (G.T.W. Patrick, 1935) เพื่อหามาตรฐานว่าอะไรเป็นความจริง อะไรเป็นความไม่รู้จริง

พุทธปรัชญามีรากฐานมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเกี่ยวเนื่องกับชีวิตของมนุษย์ อย่างคำถามเกี่ยวกับชีวิตที่ว่า ชีวิตคืออะไร? เป็นอย่างไร? เป็นไปอย่างไร? ควรให้เป็นอย่างไร? และควรเป็นอยู่อย่างไร? (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) การศึกษาทำความเข้าใจสิ่งใดก็ตาม จำเป็นต้องทำความเข้าใจผ่านคำหรือข้อความ แต่ทว่าคำหรือข้อความเหล่านั้นแม้จะดูเป็นคำพินิจหรือใช้กันอยู่ทั่วไป บางทีก็เกิดมีการเข้าใจความหมายคลาดเคลื่อนทั้งในแง่ขอบเขตของความหมายหรือตัวความหมายเอง ดังนั้นการศึกษาพุทธปรัชญาจึงควรเริ่มทำความเข้าใจคำหรือความหมายของเรื่องที่จะศึกษาเสียก่อนเพื่อให้เกิดการนำไปปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไป การที่จะมองว่าสิ่งใดจริงก็ต่อเมื่อผ่านการตรวจสอบได้ว่าไม่เท็จและ/หรือจริง แนวคิดเรื่องบุญในพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อการตรวจสอบ จะพบว่าในปรัชญามีการตรวจสอบที่น่าเชื่อถือสามแบบคือ

1. ประสบการณ์นิยม (Empiricism) แนวคิดนี้เชื่อว่าความรู้ที่แท้เกิดขึ้นมาจากประสบการณ์ (experience) จึงให้ความสำคัญแก่ความรู้ที่เกิดขึ้นได้โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และไม่ยอมรับว่ามีความรู้ก่อนประสบการณ์ มีแต่ความรู้หลังประสบการณ์ (a posteriori knowledge) เท่านั้น 2. เหตุผลนิยม (Rationalism) แนวคิดนี้เชื่อว่าลักษณะพิเศษของมนุษย์คือมีความสามารถและสติปัญญาสำหรับใช้แสวงหาความรู้ จึงให้ความสำคัญกับการคิดใคร่ครวญด้วยเหตุผล ถ้าปราศจากเหตุผลเสียแล้วความรู้ก็เกิดขึ้นมาไม่ได้ แนวคิดนี้มองผัสสะทั้ง 5 เป็นเพียงวัตถุดิบที่ยังเชื่อถือไม่ได้เพราะเป็นเพียงช่องทางที่นำความรู้เข้าไปสู่จิตเท่านั้นและจิตใจที่มีเหตุผลเท่านั้นจึงจะเข้าถึงความรู้ได้ ความรู้ที่มาจากเหตุผลนี้ไม่ต้องผ่านประสบการณ์ มีชื่อเรียกว่า ความรู้ก่อนประสบการณ์ (a priori knowledge) และ 3. อัชฌัตติกญาณนิยม (Intuitionism) แนวคิดนี้เชื่อว่าความรู้เกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์และการอนุมาน แต่เกิดขึ้นมาจากสิ่งที่มีอยู่แล้วในตัวบุคคลนั้นๆ เหมือนความหวานของน้ำผึ้งก็อยู่ในน้ำผึ้งเอง เป็นต้น และที่ผ่านมายังไม่มีการตรวจสอบแนวคิดเรื่องบุญ ทั้งที่เป็นเรื่องทั่วไป จึงน่าจะศึกษาว่า พุทธศาสนามีวิธีการตรวจสอบแบบนี้หรือไม่ หากมี จะสามารถนำมาตรวจสอบทัศนะเรื่องบุญได้อย่างไร

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า บุญมีหลายระดับ หากใช้เครื่องมือทางปรัชญาในการตรวจสอบที่เหมาะสมจะช่วยให้เอื้อต่อการตรวจสอบและเกิดการไม่คลาดเคลื่อนจากความเข้าใจและนำสู่การปฏิบัติที่แท้จริงได้ เราไม่ควรพิสูจน์แนวคิดเรื่องบุญด้วยญาณวิทยาแบบใดแบบหนึ่งเท่านั้น แต่ควรพิสูจน์แบบ 3 เส้า ยืนยันต่อกันทั้ง ประสบการณ์นิยม เหตุผลนิยม และอัชฌัตติกญาณ ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจบุญและการปฏิบัติต่อบุญโดยมีเหตุผลรองรับที่คลาดเคลื่อนน้อยที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาแนวคิดญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์ญาณวิทยาในการตรวจสอบแนวคิดเรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษา แนวคิดเรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทในพระไตรปิฎก ตลอดจนการอ้างอิงเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลแนวคิดเรื่องบุญและแนวคิดเรื่องความรู้ (ญาณวิทยา) จากเอกสารต่างๆ ตำราภาษาไทย และภาษาอังกฤษ เกี่ยวกับหัวข้อที่จะวิจัย

2) ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อตรวจสอบแนวคิดเรื่องบุญ

3) สรุปผลของการศึกษาเสนอเป็นงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้เนื้อหาในพระไตรปิฎกเป็นหลัก มีลำดับการดำเนินการวิจัยดังนี้

1) ศึกษาค้นคว้า ทบทวน และรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องบุญในพุทธศาสนา

2) ศึกษาญาณวิทยาในปรัชญาทั่วไปและวิเคราะห์ญาณวิทยาในพุทธศาสนาเถรวาท

3) ประเมินแนวคิดเรื่องบุญด้วยญาณวิทยาในพุทธศาสนาเถรวาท

4) สรุปผลของวิจัย

5) นำเสนอผลการวิจัย

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า

1. แนวคิดเรื่องบุญเป็นหลักในการบำเพ็ญความดีของพุทธปรัชญา แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ทาน ศีล และภาวนา เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ” บุญหมายถึงผลบุญหรือผลของความดีที่ได้สมทานกุศลธรรมเป็นเหตุก็ได้ หมายถึงความประพฤติสุจริตก็ได้ หมายถึงภพที่เกิดซึ่งเป็นสุคติพิเศษ ดังคำที่ว่า “วิญญานที่เข้าถึงบุญ” ก็ได้ และหมายถึงกุศลเจตนาที่ได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2557) แนวคิดเรื่องบุญมี 2 ระดับ คือ 1) บุญที่ยังเป็นไปเพื่อเวียนว่ายในสังสารวัฏ 2) บุญที่เป็นไปเพื่อการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายในสังสารวัฏ และแบ่งเป็น 2 ประเภทตามส่วนของบุญ ดังนี้ คือ 1) บุญในส่วนเหตุคือความดีที่กระทำ 2) บุญในส่วนผลคือความสุขที่ได้รับ

2. ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับญาณวิทยาทั่วไปแล้วมีทั้งรูปแบบที่เป็นประสบการณ์นิยม เหตุผลนิยม และอภิปรัชชาญาณนิยม แต่จะมีข้อแตกต่างกันที่หลักญาณวิทยาของพุทธปรัชญานั้นจะไม่แยกออกจากการปฏิบัติทางศีลธรรม ดังจะเห็นได้จากหลักกาลามสูตรสรุปลงใน 3 กลุ่มหลักๆ คือ 1) กลุ่มที่เชื่อกันตามๆ กันมาตามเสียงของมหาชน 2) กลุ่มที่เป็นการใช้เหตุผลล้วนๆ จะโดยตนเองหรือผู้อื่นก็ตาม และ 3) กลุ่มที่เป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือในสายตาคนทั่วไป ไม่ว่าจะป็นตำรา คัมภีร์ศาสนา ตลอดจนผู้รู้หรือครูของเราที่ดูน่าเชื่อถือมากๆ (สมภาร พรหมทา, 2560)

เป็นหลักการที่ต้องใช้ปัญญาของผู้ตรวจสอบประกอบไปด้วย โดยมีข้อสำคัญที่ต้องรู้คือการไม่รีบด่วนตัดสินในกรณีต่างๆ และปักใจเชื่อหรือรับเอาเร็วเกินไป แต่ต่อเมื่อรู้ เข้าใจ และเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นกุศล จึงเลือกประพฤติปฏิบัติ นอกจากนั้นพุทธปรัชญามีหลักที่อาจเรียกว่าพุทธญาณวิทยาได้ก็คือหลักญาณ 3 ได้แก่ 1) สัญญาณ ความหยั่งรู้ความจริง 2) กิจญาณ ความหยั่งรู้หน้าที่ และ 3) กตญาณ ความหยั่งรู้ว่าการทำตามหน้าที่แล้ว ซึ่งเป็นหลักที่พระพุทธเจ้าใช้ตรวจสอบตนเองว่าได้ตรัสรู้จนตรัสมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ดังนั้น จึงกล่าวว่าพุทธญาณวิทยานั้นเป็นหลักที่ความรู้ไม่ได้แยกต่างหากจากการกระทำ และมีท่าทีว่าเป็นญาณวิทยาที่ใช้ความรู้ (ปริยัติ) เป็นพื้นฐานนำไปสู่การปฏิบัติ (ปฏิบัติ) ที่ให้ผลเป็นความรู้ที่แท้จริง (ปฏิเวธ) ด้วยตนเองต่อไป และมีกระบวนการในการพัฒนาความรู้ที่วางไว้เป็นหลักปัญญา 3 ประการคือ 1) สุตมยปัญญา ปัญญาที่สำเร็จมาจากการสดับการเล่าเรียน 2) จินตมยปัญญา ปัญญาที่สำเร็จมาจากการคิดพิจารณาเหตุผล และ 3) ภวานมยปัญญา ปัญญาที่สำเร็จมาจากการฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ แต่การรู้หลักญาณวิทยาของฝ่ายตะวันตกที่แจ่มแจ้งเป็นย่อยๆ เช่น บ่อเกิดของความรู้ 12 ประการ คือ 1) ตรรกะ (Logic) เหตุผลประเภทที่คำนึงให้ความถูกต้องจากรูปแบบ (form) โดยไม่คำนึงถึงเนื้อหา (content) 2) การพิสูจน์ (Proof) การใช้หลักฐานต่างๆ มายืนยันหาความสมเหตุสมผล 3) เหตุผลในฐานะคณะ (Reason as a faculty) เช่น การให้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์ 4) กฎทางความคิด (The “Law of Thought”) การใช้ตรรกะที่เริ่มจากข้อเสนอนึงไปสู่อีกเรื่องซึ่งเป็นเรื่องที่ได้ชัดเจนในตัวเอง (self-evidence) เช่น การรู้ว่า “ฉันอยู่ที่นี้” หรือ “หิมะสีขาว” เป็นต้น 5) ขีดจำกัดของการพิสูจน์ (The limits of proof) เช่น ที่ว่ารู้อะไรได้ ก็ต้องอธิบายพิสูจน์สิ่งนั้นได้ ถ้าพิสูจน์ไม่ได้ก็คือไม่รู้สิ่งนั้น 6) สัญชาตญาณ (Sense-perception) การรับรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัส 7) การพินิจภายใน (Introspection) การรับรู้หรือรู้สึกถึงสภาวะภายในจิตใจ 8) ความรู้สึกมันบอก (“Feeling that”) การใช้ความรู้สึกเป็นเหตุผล 9) ความทรงจำ (Memory) การระลึกข้อมูลที่ผ่านประสาทสัมผัสแล้วได้ 10) ศรัทธา (Faith) ความเชื่อ ความมั่นใจทั้งแบบที่ไม่มีและไม่มีเหตุผลประกอบ 11) หลักฐานที่น่าเชื่อถือ (Testimony) ความรู้ที่ไม่ผ่านประสบการณ์โดยตรงแต่อาศัยหลักฐาน เช่น หนังสือ ตำรา เป็นต้น 12) อัชฌัตติกญาณ (Intuition) ความรู้แจ่มแจ้งที่เกิดขึ้นโดยตรงไม่ต้องอาศัยการอ้างเหตุผลหรือความรู้เป็นตัวกลาง (Harold H. Titus, 1968) เหล่านี้ทำให้มีข้อสำหรับพิจารณาได้มากขึ้น

3. บุญกิริยาทั้ง 3 ประเภทยังมีความแตกต่างกันในเรื่องการประพฤติปฏิบัติ จึงไม่ควรใช้วิธีการตัดสินความรู้วิธีเดียวกันทั้งหมด การตรวจสอบแนวคิดเรื่องบุญนั้นมีปัญหาอยู่ว่าฝ่ายประสบการณ์นิยมก็จะใช้แต่วิธีประสบการณ์ ส่วนฝ่ายเหตุผลก็มักยกหลักการเหตุผลขึ้นมาแสดง และฝ่ายอัชฌัตติกญาณก็ละเลยและไม่ได้ความสนใจกับอีก 2 ฝ่ายข้างต้นเท่าที่ควรเพราะเชื่อว่าความรู้เป็นแบบผุดขึ้นเอง จึงอาจส่งผลให้เกิดความเข้าใจเรื่องบุญไม่ถูกต้องตามหลักพุทธปรัชญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2557)

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ความหมายของ “บุญ” ที่ประชาชนทั่วไปเข้าใจหรือมักใช้สื่อสารกันมักไปจำกัดอยู่ที่เรื่องของ “ทาน” จนเกิดการเข้าใจขอบเขตของบุญผิดไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทานเป็นสิ่งที่เห็นได้ง่ายและมีประจักษ์พยานเป็นบุคคลชัดเจน โดยเฉพาะการให้วัตถุที่เห็นได้

เป็นรูปธรรม จึงเกิดการเข้าใจบุญในขอบเขตที่แคบเข้ามา และหลักฐานทางพระไตรปิฎกก็มีแสดงไว้ เช่นตัวอย่างในเรื่องบุญของโศติกะเศรษฐีที่อดีตชาติได้ถวายลำอ้อยตัดแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า คัมภีร์กล่าวว่าจากผลของการกระทำนั้นส่งผลให้ท่านไปเกิดในเทวโลกสันพุทธันดรหนึ่ง ต่อมาได้มาเกิดเป็นมนุษย์ในสมัยพระพุทธเจ้าวิปัสสีเป็นผู้มีศรัทธาได้สร้างพระคันธกุฏิน้อมถวายพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งโปรยรัตนะรอบพระคันธกุฏีไว้ จากผลบุญที่สืบทอดกันมานั้น ส่งผลให้ชาติสุดท้ายได้มาเกิดเป็นโศติกะเศรษฐี เป็นผู้มั่งคั่งทรัพย์สินสมบูรณ์ขนาดที่ว่าแม้จะให้เปิดปากขุมทรัพย์แล้วส่งให้ผู้คนถือเอาทรัพย์ไปเพียงพอต่อการเลี้ยงตัวไป ปากแห่งขุมทรัพย์ยังไม่ได้พร่องลงไปแม้เพียงนิ้วมือเดียว ท่านอธิบายว่านั่นเป็นผลแห่งรัตนะที่ได้โปรยทำให้เป็นทรายในบริเวณพระคันธกุฏี กล่าวคือผลบุญเหล่านั้นเกิดมาจากทาน และในเรื่องทานนี้มีข้อน่าสังเกตคือ การให้นั้นไม่ว่าจะเป็นวัตถุทานหรือธรรมทาน สิ่งปรากฏเป็นผลบุญที่เห็นได้ชัดก็คือเรื่องความถึงพร้อมของวัตถุ เช่น กรณีที่พระอานนท์แสดงธรรมชี้แจงให้เห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติเป็นต้นแก่พระมเหสีของพระเจ้าอุเทน และพระนางได้มีศรัทธาถวายจีวร 500 ผืน การถวายนั้นที่แรกพระเจ้าอุเทนไม่ทรงเห็นด้วยจึงเดินทางไปสอบถามพระอานนท์ว่าเอาทำอะไรมากมาย พระอานนท์ได้ชี้แจงและให้ความรู้เรื่องการใช้จีวรซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นแสดงธรรมหรือการให้ธรรมแก่พระเจ้าอุเทน หลังจากได้เข้าใจแล้วก็ทรงเกิดมีศรัทธาจึงได้ถวายเพิ่มอีก 500 ผืน รวมทั้งหมดเป็น 1,000 ผืน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 445 หน้า 386-389) ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าวัตถุที่ได้รับก็เป็นประดุจรูปธรรมของผลแห่งบุญจากการแสดงธรรม และเป็นสิ่งที่แสดงว่าการให้และการรับนั้นเป็นเหตุเป็นผลมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เรื่องบุญจึงออกมาให้เห็นในรูปวัตถุเสียมาก ซึ่งสอดคล้องกับที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า ในชุดบุญสิกขา หรือบุญกิริยา เป็นหลักที่เน้นให้เหมาะกับชีวิตของชาวบ้าน คือบรรดาชาวโลกทั้งหลาย จึงไปเน้นด้านนอกแยกเป็น 2 ข้อ คือ ทาน และศีล อยู่กับเรื่องวัตถุ และสังคม แค่อัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์กัน ก็เต็มเวลาแล้ว ส่วนด้านใน สมาธิและปัญญาไม่มีเวลาพอที่จะจริงจังลงลึกได้เต็มที่ ก็รวมเข้าไปเป็นภาวนาข้อเดียว (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2567) ความเข้าใจหรือรู้จักบุญโดยส่วนมากจึงอยู่แค่ขั้นของทานเพียงเท่านั้น

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับญาณวิทยาทั่วไปแล้วมีทั้งรูปแบบที่เป็นประสบการณ์นิยม เหตุผลนิยม และอภิปรัชชาญาณนิยม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพุทธปรัชญาไม่ได้ยึดถือในตัววิธีการได้มาซึ่งความรู้ว่าจะเป็นประสบการณ์นิยม เหตุผลนิยม หรืออภิปรัชชาญาณนิยมอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มุ่งผลไปที่ว่าก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นหรือไม่ เป็นกุศลและนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ไหม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของลักษณะวัตร ปาละรัตนันท์ ที่ได้ให้ความหมายของประสบการณ์ไว้ใน 2 แห่ง คือในแง่ที่จำกัดอยู่เฉพาะระบบประสาทสัมผัสและในแง่ที่รวมประสบการณ์ที่อยู่เหนือระบบประสาทสัมผัสขึ้นไปด้วย โดยกล่าวว่าพุทธปรัชญาได้ให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์และไม่ได้ละเลยหรือปฏิเสธฝ่ายเหตุผลว่ามีบทบาทในการทำให้เข้าถึงความรู้ได้ โดยถือว่าถ้ามองญาณวิทยาของพุทธปรัชญาในประสบการณ์แง่ที่ 2 นี้ ซึ่งเธอเรียกว่าประสบการณ์นิยมตามความหมายอย่างอ่อน ก็ถือว่าญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเป็นประสบการณ์นิยม แต่หากถือเอาอย่างสุดโต่งเฉพาะแง่ที่เป็นประสาทสัมผัสที่เรียกว่าประสบการณ์นิยมตามความหมายอย่างเคร่งครัด ญาณวิทยาของพุทธปรัชญาก็ไม่อาจจัดได้ว่าเป็นประสบการณ์นิยม (ลักษณะวัตร ปาละรัตนันท์, 2535) ซึ่งการแสดงทัศนะข้างต้นนั้นผู้วิจัยเห็นด้วย แต่มีความเห็น

เพิ่มเติมว่าการจัดญาณวิทยาของพุทธปรัชญาในขอบเขตของญาณวิทยาตะวันตกนั้นมีข้อจำกัดอยู่ในกรอบความหมายดังที่เห็นได้จากข้างต้น ซึ่งแม้จะสามารถนำมาตรวจสอบหลักการทางพุทธปรัชญาได้ แต่ก็ยังไม่สามารถครอบคลุมถึงกับกล่าวได้ว่าญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเป็นแบบนั้นๆ อาจพอกล่าวได้ในแง่ว่ามีความคล้ายคลึงกันกับญาณวิทยาแบบใดเท่านั้นเอง แต่ว่าหลักการเข้าไปเกี่ยวข้องกับความรู้หรือกระบวนการทางญาณวิทยานั้นอาจจะถือเอาหลักกาลามสูตรที่ว่ายังไม่ปักใจเชื่อหรือยึดถือความเห็นใดความเห็นหนึ่งแม้จะดูน่าเชื่อถือเพียงใดก็ตาม แต่เมื่อรู้เข้าใจด้วยตนเองว่าเป็นคุณเป็นโทษต่อตนหรือผู้อื่นอย่างไรแล้วจึงเลือกยึดถือหรือละเว้นไป ซึ่งคล้ายกับว่าเป็นการบูรณาการ คือใช้ทุกวิธีที่สามารถตรวจสอบได้ในการเข้าถึงความรู้นั้นๆ ที่สำคัญไม่ได้จบแค่การรู้แต่ยังต่อไปถึงการปฏิบัติหรือการกระทำอีกด้วย ดังนั้น การจะจัดญาณวิทยาของพุทธปรัชญาก็ควรจัดขึ้นมาเป็นพุทธญาณวิทยาหรือญาณวิทยาแบบพุทธว่าเป็นแบบใดจะเหมาะสมกว่าซึ่งสอดคล้องกับที่สมภาร พรหมทากล่าวว่า ความยากประการหนึ่งในการศึกษาพุทธปรัชญาคือ พุทธศาสนานั้นมีเนื้อหามาก นอกจากนั้นก็ยังมีความเกี่ยวเนื่องในแง่ที่เสนอความเห็นในนามพุทธศาสนาอีกมาก และให้ข้อสังเกตไว้ว่าทฤษฎีความรู้ของพระพุทธเจ้ามีลักษณะเฉพาะมากในทางปรัชญาและเห็นว่าการจะจัดแนวคิดของพระองค์ว่าเป็นประสบการณ์นิยมนั้นมีรายละเอียดหรือเงื่อนไขที่ต้องระมัดระวังอยู่ไม่น้อยเพื่อให้เห็นว่แนวคิดบางอย่างของพระองค์ไม่เหมือนกับนักประสบการณ์นิยมที่เด่นๆ บางคน เช่น John Locke David Hume George Berkeley (สมภาร พรหมท, 2560)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ญาณวิทยาที่เหมาะสมในการตรวจสอบแนวคิดเรื่องบุญนั้นควรพิจารณาเป็นกรณีๆ ไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบุญมีหลายระดับ ดังนั้น การตรวจสอบก็ควรแตกต่างกันไป สมมติว่านาย ก ได้ทำบุญถวายสังฆทานแล้วอธิษฐานขอให้มัลลิกาถอนโศก จากนั้นเขาได้ไปซื้อลอตเตอรี่ที่กำลังจะออกในวันนั้น และเมื่อประกาศผลปรากฏว่าเขาถูกรางวัล การจะวัดความสัมพันธ์ในเรื่องนี้เป็นสิ่งที่ไม่ได้ง่าย ใช้หลักเหตุผลก็ตรวจสอบได้ยาก เพราะมีสิ่งที่ต้องนำมาพิจารณาหลายประการ เพราะก็อาจมีคนอื่นที่มีความเชื่อแบบเดียวกันและทำวิธีการเดียวกันแต่ปรากฏว่าไม่ถูกรางวัลเช่นเดียวกับนาย ก และการจะวัดด้วยประสาทสัมผัสก็ทำได้ยากเช่นกัน ถ้ากล่าวตามหลักพุทธปรัชญาก็ไม่พ้นแนวคิดเรื่องกรรม แต่เรื่องกรรมนั่นเองแม้จะแสดงเป็นเหตุเป็นผลเป็นต้นว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว แต่ความรู้เรื่องกรรมนั้นก็ยังถูกจัดว่าเป็นอจินไตย คือเป็นสิ่งที่บุคคลไม่ควรคิด ใครคิดพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ความเดือดร้อน และกรรมเองก็ยังมีที่ส่งผลในชาติปัจจุบัน และชาติถัดๆ ไป จึงไม่ใช่เรื่องง่ายของคนทั่วไปที่จะรู้ชัดในเรื่องนี้ ถ้าพูดถึงผลคือตัววัตถุที่ได้รับวิธีทางประสบการณ์ก็ตรวจสอบไม่ได้ เพราะการถวายสังฆทานไม่ได้เป็นผลให้เกิดการถูกรางวัล เช่นนั้นทุกครั้งหรือทุกคน ซึ่งกรณีนี้ก็อาจมีกลุ่มที่ยึดถือพระพุทธพจน์ที่ว่า “การสั่งสมบุญนำความสุขมาให้” และให้เหตุผลว่าต้องสั่งสมเสียก่อน เมื่อบุญเต็มเปี่ยมด้วยก็จะผลิดอกออกผลให้ตามต้องการ ซึ่งหากทำทานโดยหวังผลแบบนี้ผู้วิจัยเห็นว่าไม่ควรจัดเป็นทานตามพุทธปรัชญา เพราะทานนั้นให้ความสำคัญกับเจตนาหรือความมุ่งใจหมายจะทำมาก ทั้งนี้เพราะเจตนาเป็นตัวนำในเรื่องต่างๆ ดังที่ว่า เจตนาตนเองคือการกระทำ ดังนั้น การตรวจสอบเรื่องทานนี้จึงควรนำความรู้เรื่องเจตนา 3 เข้ามาตรวจสอบผ่านประสบการณ์ตรงด้วย คือ 1) ตรวจสอบความตั้งใจในเบื้องต้น หรือเจตนาก่อนจะทำ 2) ตรวจสอบเจตนาในขณะที่ทำ คือขณะกำลังให้สิ่งของจากตนแก่ผู้อื่น 3) ตรวจสอบเจตนาที่สืบเนื่องต่อมาจากการกระทำนั้น เป็นความตั้งใจต่อมาหรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นหลังจากได้ทำสำเร็จแล้วซึ่งไม่

จำกัดกาลว่าสิ้นสุดลงตรงไหน แม้หลักการนี้จะเน้นเรื่องของบุญที่เกิดจากทานเป็นหลักเพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของของตนที่จะให้แก่ผู้อื่น ซึ่งในแง่ของศีลและภาวนานั้นไม่ได้มีสิ่งของอะไรเช่นนี้ที่ต้องสลесออกไปจากตน แต่ก็สามารถตีความได้โดยถือเจตนาปล่อย “บางสิ่ง” ออกจากตนเพื่อให้ประโยชน์แก่ผู้อื่น ดังนั้น ศีลและภาวนาก็สามารถใช้หลักการเดียวกันนี้ได้ โดยศีลก็คือการปล่อยสิ่งเศร้าหมองทางกายและวาจาหรือสละพฤติกรรมที่เบียดเบียนผู้อื่นออกไป เป็นการให้ความปลอดภัยแก่ผู้อื่น และภาวนาก็คือการปล่อยสิ่งเศร้าหมองทางจิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองให้ดีจากภายใน เป็นการทำตนให้เป็นกัลยาณมิตรแก่ผู้อื่น ซึ่งอย่างนี้เป็นสิ่งที่สามารถรับรู้และเข้าใจได้เลย สอดคล้องกับที่สมภาร พรหมทา กล่าวว่า พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าฝ่ายและตรงไปตรงมา เพราะอาศัยธรรมชาติของมนุษย์เรานี้แหละเป็นอุปกรณ์สำหรับถ่ายทอดความคิดของพระพุทธเจ้าไปยังผู้ฟัง การฟังและพยายามทำสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงสอนและค่อยๆ น้อมนำสาระของธรรมเหล่านั้นให้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต (สมภาร พรหมทา, 2560)

หลักเจตนา 3 นี้ มีทั้งก่อนให้ กำลังให้ และหลังให้ก็จริง แต่เมื่อพิจารณาประเภทญาณวิทยาสำหรับตรวจสอบที่ดูสอดคล้องกันก็ถือว่าเป็นความรู้ประเภทหลังประสบการณ์ (a posteriori knowledge) เพราะจะตรวจสอบได้ก็ต้องอาศัยความรู้ที่เกิดขึ้นจากทวารทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจเสียก่อนจึงจะเกิดความรู้ขึ้นมาได้

การพิจารณาเรื่องทานผ่านความรู้ 3 ประเภท คือ รู้ทำ (knowing how) รู้จัก (acquaintance) และรู้ว่า (knowing that) (John Hospers, 1997) ก็จะเห็นว่าเจตนาทั้ง 3 กาลมีความสัมพันธ์กับความรู้ทั้ง 3 ประเภท และอาจกล่าวได้ว่าผู้บำเพ็ญทานจำเป็นต้องมีความรู้ครบทั้ง 3 ประเภทด้วยการให้ทานจึงจะครบสมบูรณ์ได้ คือ การจะให้ได้ ต้องมีความรู้จักก่อนว่าทานคืออะไร ใครเกี่ยวข้องบ้าง หมายถึงว่าต้องทราบก่อนว่าทานจะสำเร็จได้ด้วยตนเพียงคนเดียวไม่ได้ เพราะต้องประกอบด้วยผู้ให้ ผู้รับ ตลอดจนวัตถุสิ่งของที่จะให้ แม้จะยังไม่รู้ถึงขนาดว่าจะต้องทำตนเป็นผู้ให้แบบไหน หรือจะให้แก่ผู้รับแบบใดจึงจะเกิดมีอานิสงส์มาก ก็ยังสามารถจะทำบุญได้อยู่ นี่เป็นความรู้ประเภทรู้จัก ส่วนรู้ทำนั้นก็คือรู้กิริยาอาการที่เรียกว่า “การให้” นั้นเองว่าจะให้อะไร แก่ใคร อย่างไร เวลาไหน และประเภทสุดท้ายคือรู้วาก็คือความรู้ที่ตรวจสอบภาวะเจตนาของตนในทั้ง 3 กาลว่าเป็นอย่างไร เข้ากันกับหลักที่แสดงไว้หรือไม่ว่า ก่อนแต่จะให้ให้มีเจตนาดี ขณะให้ทำใจให้ผ่องใส ครั้นให้แล้วก็มิใช่ขึ้นบาน สำหรับผลทางจิตใจที่เกิดขึ้นจากการให้ทานก็เป็นความรู้สำหรับใช้ตรวจสอบว่าบุญได้เกิดขึ้นแล้วหรือไม่ แต่หากจะกล่าวไปถึงอานิสงส์ที่ส่งผลเป็นสมบัติหรือโภคทรัพย์ต่างๆ นั้น พุทธปรัชญามองว่าเมื่อยังไม่มีความรู้ขั้นสูงในระดับญาณหยั่งรู้เหตุผลที่บุคคลเกิดมาแตกต่างกัน ก็จำเป็นต้องให้ความไว้วางใจแก่ข้อมูลเชิงเหตุผลที่มีมาในคัมภีร์กล่าวคือพระพุทธพจน์ต่างๆ ก่อน ซึ่งการมอบความไว้วางใจในแง่นี้ก็คล้ายกับการให้เป็นสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับการประสบการณ์ ไม่อาศัยประสบการณ์ คือเป็นความรู้ก่อนประสบการณ์ (a priori knowledge) นั่นเอง

ในเรื่องนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าพุทธปรัชญานั้นเกิดมาจากทั้งจากการพิจารณาด้วยเหตุผลและการค้นหาจากประสบการณ์ตรงของพระพุทธเจ้าจนเกิดความรู้ความเข้าใจขั้นตรัสรู้ที่เรียกว่าสัมมาสัมโพธิญาณขึ้นมา หลักพุทธปรัชญาที่ฝ่ายเหตุผลนิยมเห็นด้วยน่าจะเป็นข้อที่ทรงแสดงว่าไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะบังเกิดหรือไม่บังเกิดขึ้นมาก็ตาม ความจริงก็ดำรงอยู่ตามธรรมดาของมัน พระพุทธเจ้าเพียงตรัสรู้ คือ ทรงค้นพบความจริงนั้นแล้วนำมาเปิดเผยไว้ สาระของความจริงก็คือ ธรรมดาแห่งเหตุ

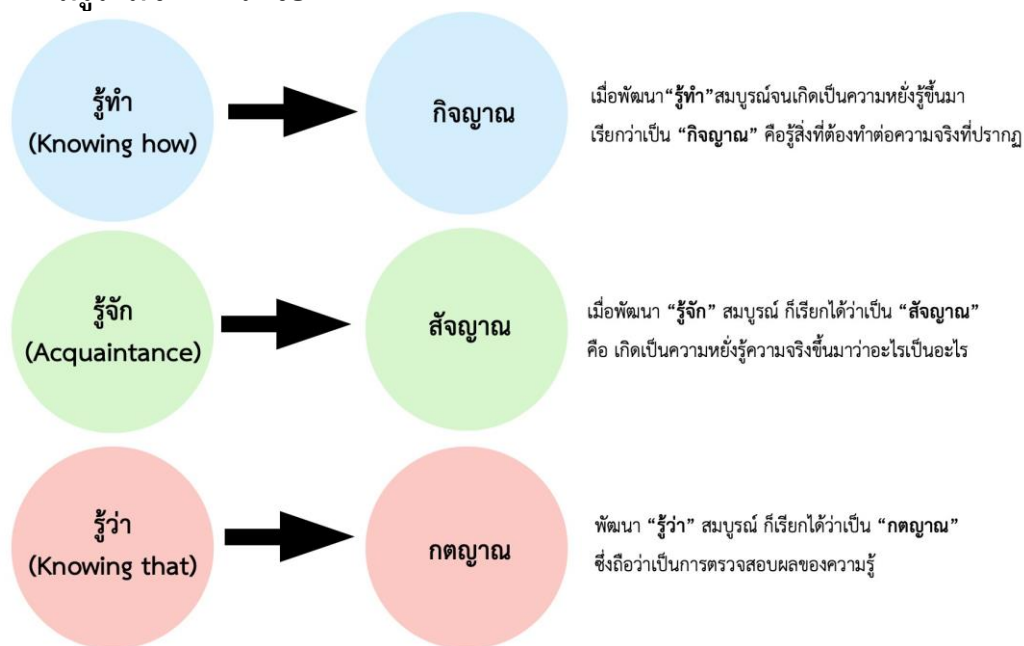
ปัจจัย ในเรื่องทานมัชฌิมาปฏิปทาว่าตนนี้ หากพิจารณาในแง่ของเหตุผลแล้ว ก็อาจพิจารณาจากการที่เราเป็นส่วนหนึ่งของกันและกันได้ ดังนั้น การช่วยเหลือกันหรือการแบ่งปันสิ่งที่มีให้แก่ผู้อื่นนั้นก็ไม่ใช่เรื่องไกลตัวอะไร เพราะเป็นการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีและเกื้อกูลให้แก่ตนเอง เมื่อไม่ยึดถืออานิสงส์ตามตำรา เราก็ยังสามารถพิจารณานึกคิดในแง่ ซึ่งแม้ว่าเราจะได้มีประสบการณ์การให้การแบ่งปันออกไปก็ยังสามารถคิดตามและเข้าใจได้ว่าตัวเราและผู้อื่นมีความเกี่ยวเนื่องกัน จึงถือได้ว่ามีเหตุผลที่สมควรให้ ส่วนเรื่องอานิสงส์ของทานตามคัมภีร์ที่มีข้อความแสดงความแตกต่างแห่งผลบุญอันเนื่องมาจากเหตุปัจจัยที่แตกต่างกัน ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ที่ไม่ได้ผ่านประสบการณ์ตรง ก็ยังคงต้องอาศัยหลักฐานอันได้แก่พระสัพพัญญุตญาณของพระพุทธเจ้าที่ได้แสดงทรงไว้ และอาจใช้หลักวิธีการอุปนัยทางปรัชญามาเทียบเคียงได้ว่าในส่วนของการข้อความอื่นๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งสามารถพิสูจน์ผ่านประสบการณ์ได้มีความจริงเท็จอย่างไร เมื่อเห็นว่าจริงตามนั้น ก็ให้ถือเอาไว้ก่อนว่าอาจจะจริงตามนั้นและทำการพิสูจน์ด้วยการทำต่อไป เพราะแม้จะไม่ใช่ข้อยืนยันว่าต้องเป็นเช่นนั้นแต่ก็ถือว่าทำให้เข้าใจความรู้ที่แท้จริงเข้าไปอีก สอดคล้องกับที่สมภาร พรหมทา กล่าวว่า ถึงไม่รู้ความจริงที่สุด เราก็รู้มากขึ้นกว่าเดิม ถือเป็นความรู้ขั้นต่ำบางอย่างที่มีประโยชน์กว่าการเชื่อเพียงอย่างเดียว (สมภาร พรหมทา, 2560)

เรื่องทานนี้ผู้วิจัยเห็นว่า มีข้อจำกัดของการใช้เหตุผลหรือความคิดในการตรวจสอบแต่หากใช้กรอบของประสบการณ์มาร่วมพิจารณาจะสามารถตรวจสอบได้ว่าขณะที่ตาเห็นรูปเป็นต้นจนเกิดการให้ที่สมบูรณ์นั้นขณะจิตใจของตนเป็นอย่างไร และผลที่เกิดจากการให้อย่างรูปธรรมเป็นไปอย่างไร ผู้ที่รับมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นไหม เพราะถ้าเรามองว่าเพียงแต่การให้เป็นเรื่องที่ดี และเข้าใจว่าสิ่งนี้คือทานเสียแล้ว เราอาจไม่ได้คำนึงเลยว่าการให้นั้นๆ จริงๆ แล้วก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียมากกว่ากัน เช่นว่า การให้ทานเพียงอามิสภายนอกอาจเป็นเหตุให้ผู้รับไม่คิดที่จะลงมือจะทำอะไรด้วยตนเอง และทำให้เขาต้องตั้งหน้าตั้งตารอเป็นผู้รับอยู่ร่ำไป การอาศัยประสบการณ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการให้อามิสเรียกว่าต้องพิจารณาก่อนจึงจะเหมาะสม เหมือนที่ท่านแสดงว่าทานที่บุคคลเลือกให้ พระสุคตทรงสรรเสริญแล้ว ไม่เพียงแต่อามิสเท่านั้นการให้ธรรมที่ชื่อว่าเป็นเลิศก็ไม่ใช่ว่าสามารถให้เวลาใดก็ได้ และจะดีไปหมด ในข้อนี้จะเห็นได้จากกรณีที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติหลักเสขิยวัตรในหมวดที่เกี่ยวกับการแสดงธรรม กล่าวคือ ทรงสอนให้ภิกษุทำการศึกษาว่าเราจะไม่แสดงธรรมแก่ผู้ที่ไม่เป็นไข้ที่มีर्मในมือ เป็นต้น ซึ่งก็จะเห็นว่าข้อบัญญัติคือสิกขาบททั้งหลายเหล่านั้นเป็นความรู้มาจากประสบการณ์คือข้อผิดพลาดที่พระภิกษุทั้งหลายได้ทำลงไปทั้งสิ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าหลักญาณวิทยาที่น่าจะใช้ตรวจสอบเรื่องทานได้ดีที่สุดก็คือใช้ความรู้จากประสาทสัมผัสต่างๆ หรือความรู้ทางประสบการณ์จะเหมาะสมกว่าทางด้านเหตุผล ตัวอย่างเช่นแม้จะมีพุทธพจน์ที่ว่าผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก แต่สิ่งที่ควรทำก็ต้องดูบริบทแวดล้อมด้วยว่าการให้นั้นจะทำให้เกิดเป็นที่รักได้จริงไหม เพราะถ้าเจตนาดีแต่ให้ไม่ถูกที่ถูกเวลา ก็อาจเป็นเหมือนกับกรณีที่พระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเป็นสาเกตุดาบสที่พร้าสอนพระราชอาชญาอยู่ทุกวันเรื่องยาพิโรธแล้วพระราชอาชญาได้พระราชทานบ้านส่วยแต่ก็ด้วยอนุสาสนีบทเดียวกันนั่นเองที่ได้กล่าวแล้วคนแฉงเรือจ้างได้ตบปากกรณีเช่นนี้ผู้วิจัยมองว่าไม่ควรนำเรื่องจำนวนวัตถุมาเป็นเกี่ยวข้องกับบุญที่ได้รับเพราะจะทำให้การให้เป็นเพียงเครื่องมือไปสู่ผลคือวัตถุ ผู้วิจัยเห็นว่าการให้นั้นเป็นสิ่งที่จบแล้วในตัว กล่าวคือให้ผลในขณะนั้นๆ ที่ทำนั่นเอง คือ ชำระสิ่งเศร้าหมองมีความตระหนี่เป็นต้นออกจากใจ เมื่อให้และตรวจสอบ

แล้วรู้ว่าจิตใจปลอดโปร่งขึ้นมีความสุขจากการให้นั้นเป็นผลบุญที่รู้ได้ ดังนั้น บุญที่ถูกรู้ในแง่นี้จึงสามารถตรวจสอบได้ด้วยญาณวิทยาเชิงประสบการณ์นิยมดังกล่าวมา จริงอยู่ว่าการยกเรื่องดาบสกับคนแจวเรือขึ้นมาพิจารณานั้นอาจเห็นว่าดาบสให้ธรรมทานคือบอกเหตุให้โกลະเจริญให้แทนการให้ค่าจ้างเรือซึ่งเมื่อผู้รับไม่เข้าใจและไม่รู้ว่าตนได้อะไรการให้ธรรมนั้นจึงไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ให้และผู้รับจึงมองว่าจะรู้ว่าเป็นบุญได้ก็คือเห็นว่าสิ่งที่ให้ไปแล้วกระทบกับชีวิตของทั้ง 2 ฝ่าย ให้ผลเป็นความสุขและทำให้ดำเนินชีวิตได้ง่ายขึ้น

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพที่ 1 ผลจากการวิจัยได้องค์ความรู้สำหรับดำเนินชีวิตประจำวัน

ผลจากการวิจัยได้องค์ความรู้สำหรับดำเนินชีวิตประจำวัน (โลกียะ) ที่สัมพันธ์กับการปฏิบัติที่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ (โลกุตระ) ด้วยการนำธรรมชาติของความรู้ 3 ประเภท คือ รู้ทำ (Knowing how) รู้จัก (Acquaintance) และรู้ว่า (Knowing that) มาทำงานประสานกันกับหลักญาณ 3 ประเภทในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ สังญาณ (หยั่งรู้สังจะ) กิจญาณ (หยั่งรู้กิจ) และกตญาณ (หยั่งรู้ว่าการกระทำแล้ว) ดังนี้

1. เมื่อต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใด จำเป็นต้องรู้จัก (acquaintance) สิ่งนั้นก่อน แม้ทางฝ่ายตะวันตกจะบอกว่าความรู้แบบรู้จักนี้เป็นความรู้ที่ไม่ได้ลงลึก ไม่เหมือนการรู้ข้อเท็จจริง (fact) แต่ว่าการดำเนินชีวิตนั้น ถ้าเราสามารถเพิ่มพูนความรู้ประเภทรู้จักนี้ให้เพิ่มขึ้นมาด้วยการพัฒนาปัญญาในวิธีต่างๆ เช่นจากการฟัง จากการคิด และจากการภาวนา ก็จะทำให้ความรู้จักที่ว่านั้นมีความละเอียดลึกซึ้งขึ้นไป และเมื่อพัฒนาถึงขั้นที่สมบูรณ์ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นสังญาณ คือ เกิดเป็นความหยั่งรู้ความจริงขึ้นมาว่าอะไรเป็นอะไร

2. ชีวิตของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับโลก ดังนั้น เมื่อเกิดความรู้จักสิ่งนั้นๆ ขึ้นมาแล้ว สิ่งต่อไปที่ต้องรู้ก็คือ แล้วเราควรจะทำอย่างไรกับสิ่งนั้น ความรู้ประเภทนี้เรียกว่าความรู้ทำ (knowing how)

เมื่อกล่าวถึงความรู้เราไม่ควรจบลงตรงที่รู้จักเฉยๆ เพราะว่าเมื่อเราไม่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งประโยชน์ที่พึงหวังย่อมไม่เกิดขึ้นมาได้ เช่น การเห็นไฟกำลังลุกไหม้บ้านของเพื่อนบ้านเราอยู่ แล้วรู้จักว่านี่เรียกว่าไฟไหม้นั้นย่อมไม่ทำให้ไฟดับลงไปได้ ในกรณีนี้เราสามารถเลือกสิ่งที่เราจะทำได้หลากหลายอย่าง เป็นต้นว่า โทรศัพท์แจ้งสถานีดับเพลิง ตะโกนเรียกเพื่อนบ้านให้มาช่วยกัน เปิดน้ำแล้วนำไปฉีดรดไฟที่กำลังลุกไหม้ เป็นต้น เมื่อเรารู้สิ่งที่ควรทำต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจึงเรียกว่าเริ่มมองเห็นทางออกของปัญหา ความรู้ที่เช่นนี้เมื่อพัฒนาให้สมบูรณ์จนเกิดเป็นความหยั่งรู้ทางพุทธปรัชญาเรียกว่า กิจญาณ คือรู้หน้าที่ที่ต้องทำต่อความจริงที่ปรากฏ

3. ความรู้ทางพุทธปรัชญาไม่ได้แยกต่างหากจากการกระทำ ทางฝ่ายตะวันตกอาจแสดงเพียงธรรมชาติของความรู้คือ รู้ทำ รู้จัก ที่ได้กล่าวไปข้างต้น และรู้ว่า (knowing that) ซึ่งเป็นความหมายทั่วไปเวลาที่หมายถึงความรู้ประเภทนี้ เช่น การที่เราเรารู้ว่ากำลังอ่านบทความวิจัยอยู่ในขณะนี้ และเราได้อ่านประโยคที่แล้วจบไปแล้ว เป็นต้น ซึ่งความรู้ประเภทนี้คือความรู้ว่าสถานการณ์หรือสภาวะบางอย่างเกิดขึ้นและมีอยู่จริง แต่พุทธปรัชญาไปไกลกว่านั้นคือไม่ได้แยกความรู้เป็นอย่างๆ ออกจากกันแต่ความรู้ทั้ง 3 ประเภทนั้นเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกันและไม่แยกต่างหากจากการกระทำ ดังจะเห็นว่าไม่ใช่เพียงรู้จักหรือหน้าที่ที่จะต้องทำต่อสิ่งนั้นๆ เป็นต้นว่า ละให้หมด หรือเจริญให้มาก แล้วก็รู้ว่าในหน้าที่ที่ควรทำต่อสิ่งนั้นๆ เราได้ทำเรียบร้อยแล้วหรือยัง ซึ่งถือว่าเป็นการตรวจสอบผลว่าความรู้ของเราเป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ใหม่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเรารู้จริงหรือไม่ ถ้ารู้จริงก็ต้องเกิดประโยชน์จากความรู้นั้น

สรุป

การทำบุญไม่ว่าจะเป็นระดับทาน ศีล หรือภาวนา ก็ให้ผลเป็นความสุข และในขณะเดียวกันการกระทำดังกล่าวก็เป็นการพัฒนาความรู้ที่ถูกต้องในระดับที่สูงขึ้นยิ่งๆ ขึ้นไป ความรู้ทั้งหมดของพุทธปรัชญาอาจประมวลลงได้ในปัญญา 3 แบบคือ 1) สุตมยปัญญา ซึ่งก็เทียบได้กับฝ่ายประสบการณ์นิยม ในเรื่องการให้ทานผู้วิจัยเห็นว่าเหมาะสมที่จะใช้วิธีนี้ตรวจสอบทานที่สุด 2) จินตามยปัญญา ซึ่งเทียบได้กับฝ่ายเหตุผลนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเหมาะสมสำหรับใช้ตรวจสอบเรื่องศีล และ 3) ภาวนามยปัญญา ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรม ซึ่งอาจเทียบได้กับอภิปรัชญา ก็เหมาะสมที่จะตรวจสอบเรื่องภาวนาเพื่อดูว่าทั้งส่วนกาย ศีล จิต และปัญญาของตนเป็นบุญคือพัฒนาสมบูรณ์แล้วหรือยัง และตรวจสอบความรู้เรื่องบุญด้วยหลักญาณ 3 เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าตรวจสอบและกล่าวปฎิญาณตนว่าตรัสรู้แล้ว

ข้อเสนอแนะการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า แนวคิดเรื่องบุญถูกเข้าใจในความหมายที่ผิดเพี้ยนหรือคับแคบไป ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีเป็นต้นว่ากรมศาสนา คณะสงฆ์ หรือพระที่ไปสอนศีลธรรมตามโรงเรียนหรือหน่วยงานต่างๆ เมื่อจะสอนศีลธรรมในภาคปฏิบัติควรให้ความรู้ความเข้าใจ

ว่าทั้งทาน ศีล และภาวนาก็ถือว่าเป็นบุญเช่นกัน และพยายามส่งเสริมให้เกิดการประพฤติปฏิบัติในทุกๆระดับ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทครอบคลุมทั้งฝ่ายประสบการณ์นิยม เหตุผลนิยม และอรรถศาสตร์นิยม ดังนั้น เมื่อประชาชนทั่วไปผู้ทำบุญต้องการจะตรวจสอบความรู้ใดๆ ก็ตามโดยอิงหลักพุทธปรัชญาเถรวาทไม่ควรยึดถือวิธีการใดวิธีการหนึ่งเป็นหลักเพียงอย่างเดียว แต่ต้องพิจารณาให้รอบครอบว่าเรื่องนั้นๆ เหมาะสมกับญาณวิทยาแบบไหน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ไม่ควรพิสูจน์แนวคิดเรื่องบุญที่มาจากทาน ศีลและภาวนาโดยอาศัยญาณวิทยาประเภทใดประเภทหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพราะจะทำให้เข้าใจบุญผิดและทำให้เกิดการปฏิบัติผิดตามไปด้วย ดังนั้น เมื่อประชาชนทั่วไปผู้ทำบุญต้องการพิสูจน์แนวคิดเรื่องบุญแต่ละระดับก็ควรอาศัยญาณวิทยาที่สัมพันธ์กัน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าทานเหมาะสมกับวิธีประสบการณ์นิยม ศีลเหมาะสมกับวิธีเหตุผลนิยม และภาวนาเหมาะสมกับอรรถศาสตร์นิยม แต่ทั้งนี้ก็ได้หมายความว่าใช้เพียงวิธีการนั้นๆ ในการตรวจสอบเท่านั้น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบองค์ความรู้ที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันของหลักญาณ 3 ทางพุทธปรัชญากับหลักธรรมชาติของความรู้ 3 ประเภท ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการตรวจสอบความรู้ในการดำเนินชีวิตประจำวันให้สอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาได้ โดยควรให้ความสำคัญกับหลักกาลามสูตรซึ่งเป็นเกณฑ์ตัดสินความรู้ที่สำคัญทางพุทธปรัชญาอีกด้วยเพื่อให้เกิดความรู้ที่ความถูกต้องก่อนเปิดทำอะไรลงไป สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

- 1) การศึกษาวิเคราะห์เชิงญาณวิทยาเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2) แนวคิดเรื่องกรรมกับแนวคิดญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท: การวิเคราะห์/การวิพากษ์เชิงเปรียบเทียบ
- 3) การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาการเรียนการสอนแนวคิดเรื่องบุญในสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2557). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมภาร พรหมทา. (2560). *พุทธปรัชญากับญาณวิทยา*. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมภาร พรหมทา. (2560) *แก่นเดิมของพุทธปรัชญา เล่มที่ ๑*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บีพีเค พรินติ้ง.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2567). *ตามพระใหม่ ไปเรียนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด.

G.T.W. Patrick. (1935). *Introduction to Philosophy*. Revised Edition, Cambridge Massachusetts: The Riverside Press.

Harold H. Titus. (1968). *Living Issues in Philosophy*. 8th Edition, New Delhi: Eurasia Publishing House Ltd.

John Hospers. (1997). *An Introduction to Philosophical Analysis*. 4th Edition, London: Routledge.